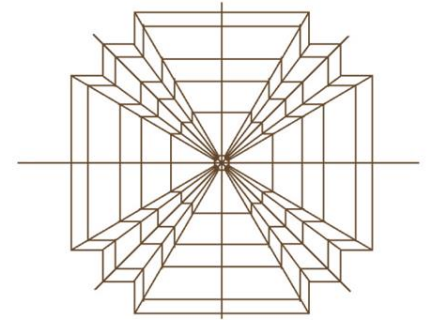
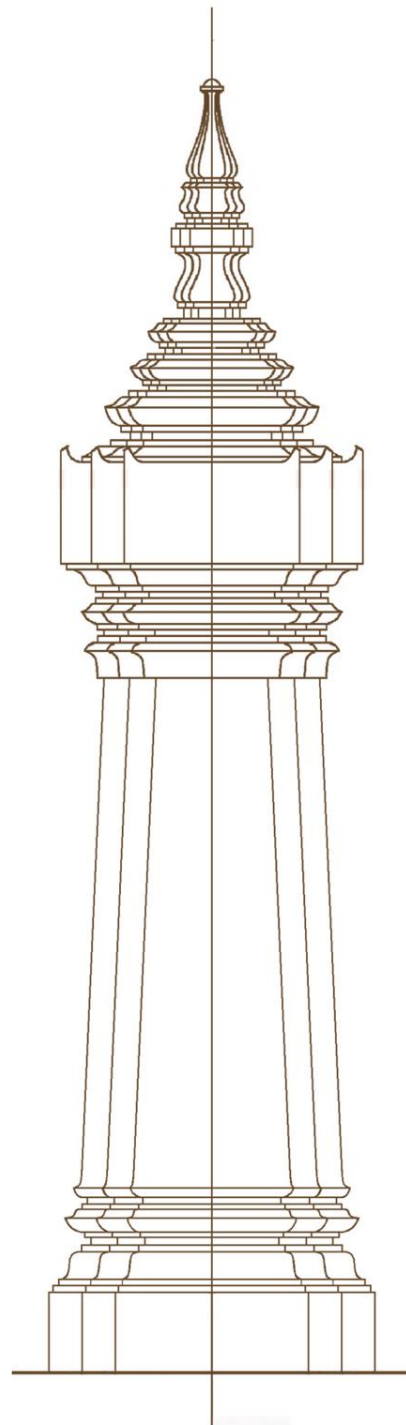

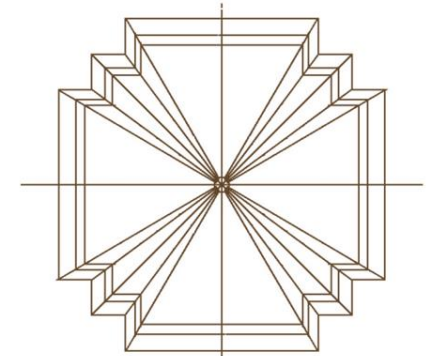
สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร

องค์ความรู้จากครูช่าง
นายอมร ศรีพจนารถ

เสมาเมือง

แปลนยอด

แปลนฐาน

ผู้คัดลอกแบบ
นายอำพล สัมมาวุฒิ

๒๕๖๓ กข ๕๒๗

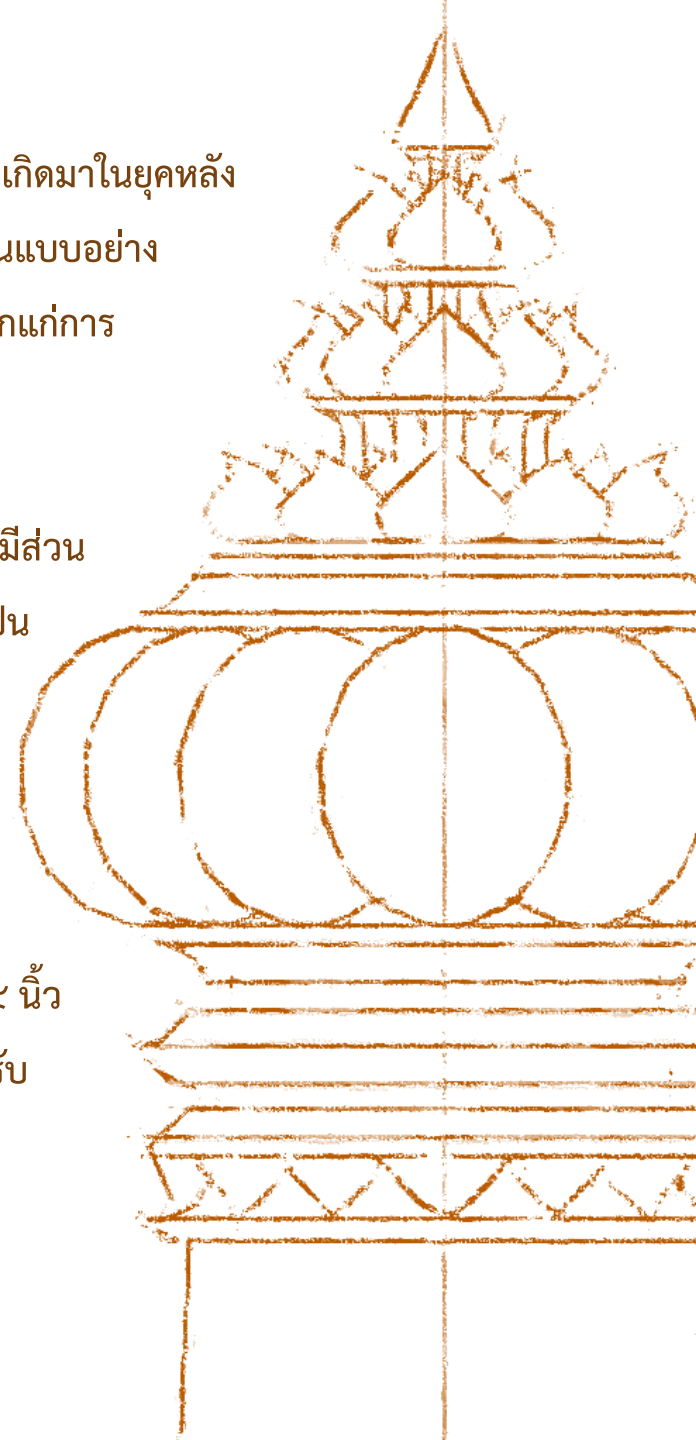
สถาปัตยกรรมไทย คือ การก่อสร้างถาวรวัตถุที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยอันเป็นศิลปะประจำชาติของไทย โดยการนำเอาศิลปะไทยแขนงต่าง ๆ เข้ามาประดิษฐ์เป็นเครื่องตกแต่งอาคารบ้านเรือนของคนไทย และที่พิเศษไปกว่านั้นก็เป็นที่ทรงประทับขององค์พระมหากษัตริย์ไทย จะเห็นได้ว่าการสร้างปราสาทราชมณเทียรสถานต่าง ๆ ชั้นไม่ซ้ำแบบกัน บางที่แม้จะมีแผนผังเช่นเดียวกัน แต่รูปแบบแตกต่างกันไป หลังคาก็ซ้อนชั้นแตกต่างกัน มีมุขบ้าง ลดชั้นหลังคามากบ้างน้อยบ้างที่เป็นตรีมุขก็มี ที่เป็นจัตุรมุขก็มี

พระที่นั่งบางองค์ก็มียอดพระมหาปราสาทส่วนทำให้ดูสง่างามยิ่งขึ้น มีทั้งที่เป็นหลังคา ๕ ชั้นและ ๗ ชั้น ตามพระราชประสงค์ของพระองค์ท่านในรัชสมัยที่ทรงโปรดให้สร้าง นอกจากเป็นพระราชมณเทียรสถานแล้วอีกอย่างหนึ่งที่เป็นของคู่กันคือการสร้างวัดวาอาราม คือ มีวังก็ต้องมีวัดซึ่งเป็นของคู่กัน แต่วัดนั้นที่เป็นยอดปราสาทมิก้อยจะทำกันในยุคก่อนเพิ่งจะเริ่มมีขึ้นในยุคหลังอันเป็นความคิดเห็นของสามัญชนเท่านั้น

แต่ก่อนจะมีการสร้างสิ่งที่เป็นปูชนียสถานที่สำคัญจะต้องเป็นพระราชดำริหรือทรงพระราชประสงค์เท่านั้น ทั้งนี้ถ้าจะมองไปในแง่ความถูกต้อง ควรหรือไม่ควรจะเห็นว่าประเทศเราได้ปล่อยปละละเลยในข้อนี้มาก คือ มีการก่อสร้างขึ้นอย่างผิด ๆ ถูก ๆ

ไม่ได้คิดถึงความเสี่ยงอันจะเกิดขึ้นภายหน้า อย่างน้อยลูกหลานไทยที่เกิดมาในยุคหลังที่จะทำตามอย่างหรือเป็นการสืบต่อในทางศิลปะไทยในวันข้างหน้าถ้าเป็นแบบอย่างที่ถูกตองก็สมควรแต่ถ้าเป็นแบบอย่างที่ผิดก็จะเป็นโรคระบาดที่ร้ายยิ่งยากแก่การแก้ไขในที่สุด

ในสถาปัตยกรรมไทยซึ่งเป็นศิลปะประจำชาติของเรานี้ มีส่วนประกอบของอาคารมากมาย เช่น เสาเม็ด เป็นต้น คำว่า “เสาเม็ด” นี้ เป็นเสาขนาดสั้นที่สร้างขึ้นด้วยไม้และปูนก็ได้ส่วนมากแต่เดิมถ้าเป็นเสาทรงกลมจะเป็นเสาไม้ทั้งหมด แต่ถ้าเป็นเสาเหลี่ยมจะสร้างด้วยการก่ออิฐถือปูน ส่วนของปลายเสามีรูปทรงมาจากดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูม ความสูงของเสาเม็ดนี้ขึ้นอยู่กับส่วนต่าง ๆ ของอาคารหรือสถานสถาปัตยกรรมชิ้นนั้น ๆ คือ มีขนาดเล็กสุด (ความสูง) ตั้งแต่ ๓ - ๕ นิ้ว จนถึงขนาด ๕ เมตร เช่น เสาตะลุงมีความสูงประมาณ ๕ เมตร ใช้ สำหรับผูกช้าง เป็นต้น

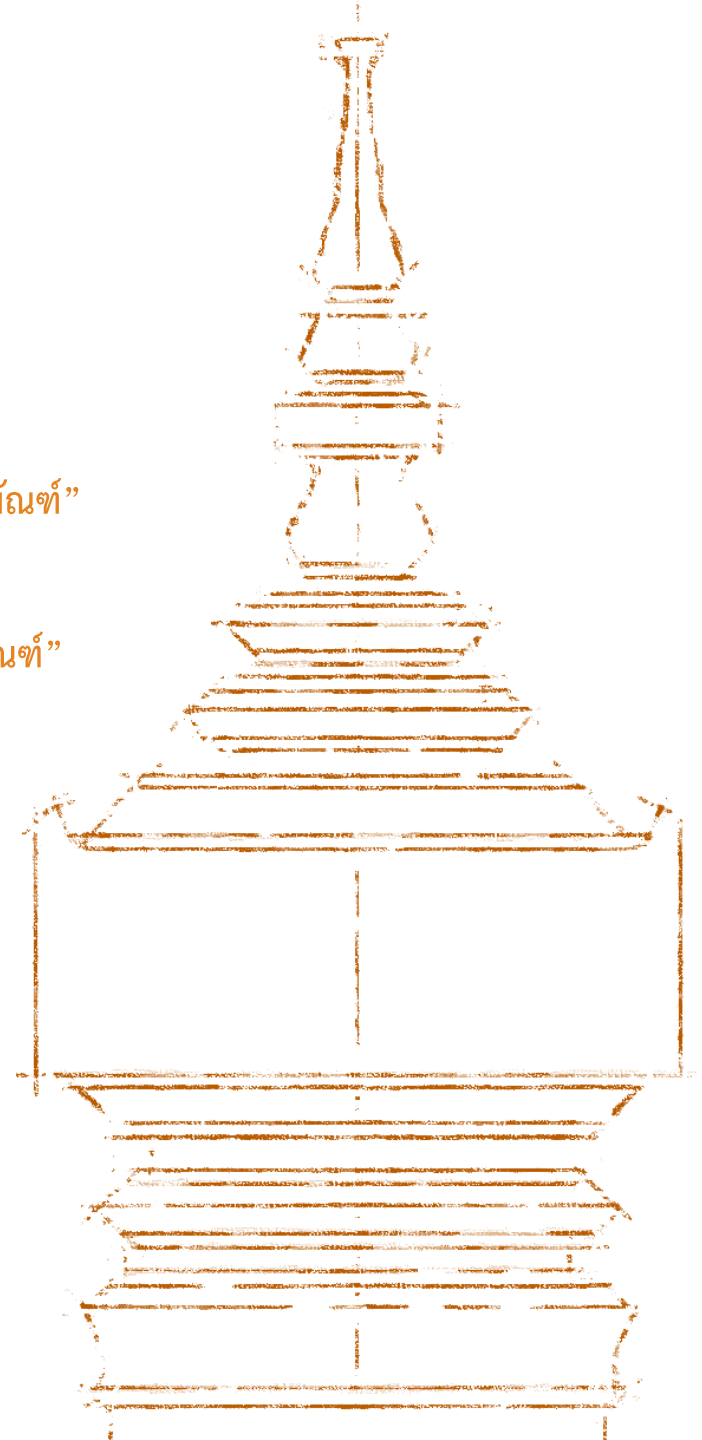
เสาดลุมเบญพาด^๑ ท่อนเสาที่ตรึงตามแนวเฉียงระหว่างคู่เสาดลุมที่ปักตรงสองต้น
ใช้สำหรับผูกพระคชาธาร (ช้างหลวงขึ้นระวาง) หรือใช้สำหรับผูกช้างพระที่นั่งหน้าเกยชัย
เป็นที่สำหรับขึ้นลงช้างพาหนะของเจ้านาย อยู่ข้างพระที่นั่งดุสิตาภิรมณ์ ภายในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ

๑ โขด กัลยาณมิตร, พจนานุกรมสถาปัตยกรรม และศิลปะเกี่ยวเนื่อง, (กรุงเทพฯ, การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘), หน้า ๗๖๑ .

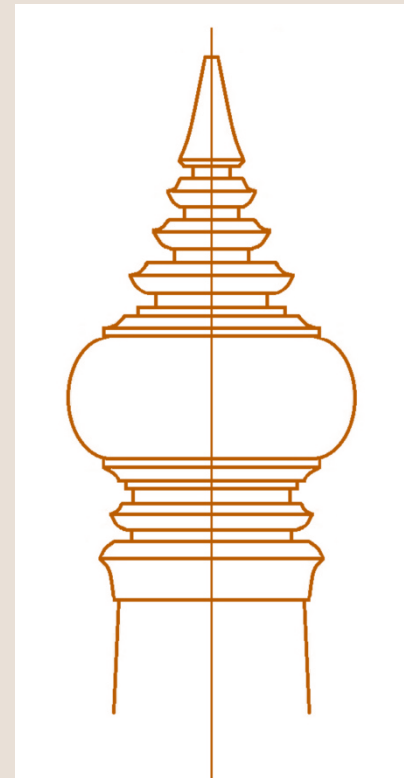
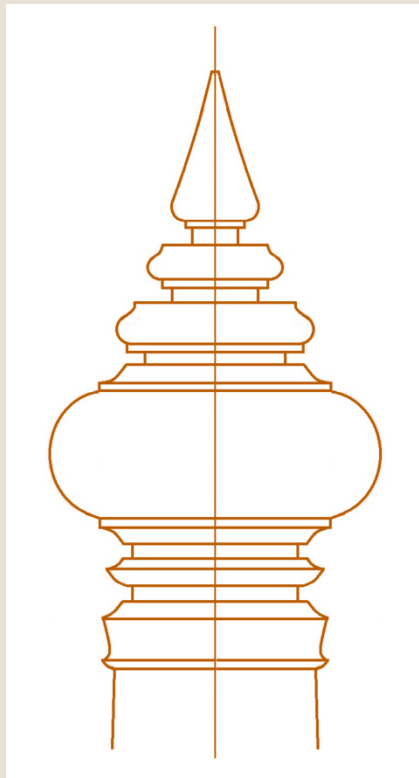
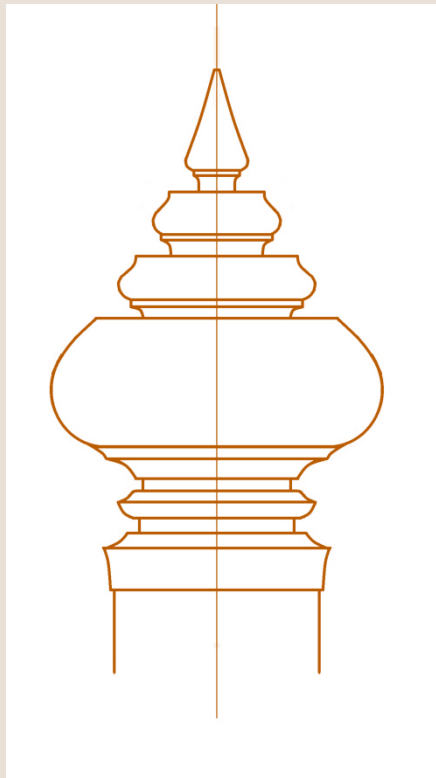
เส้าเม็ด

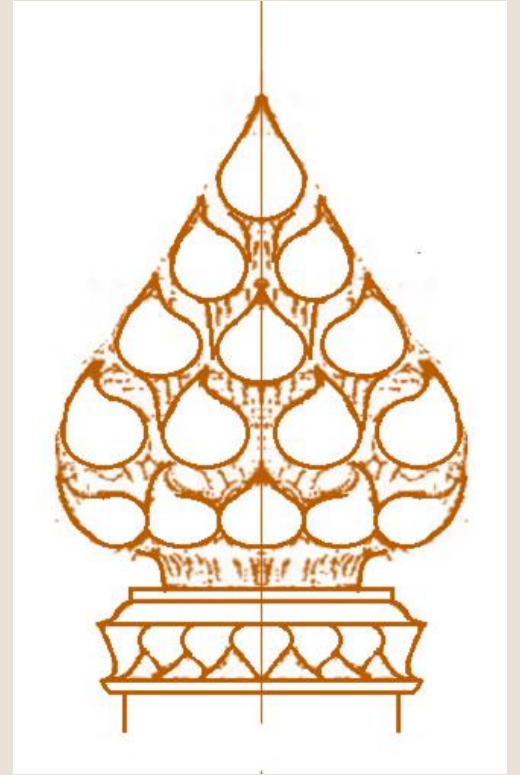
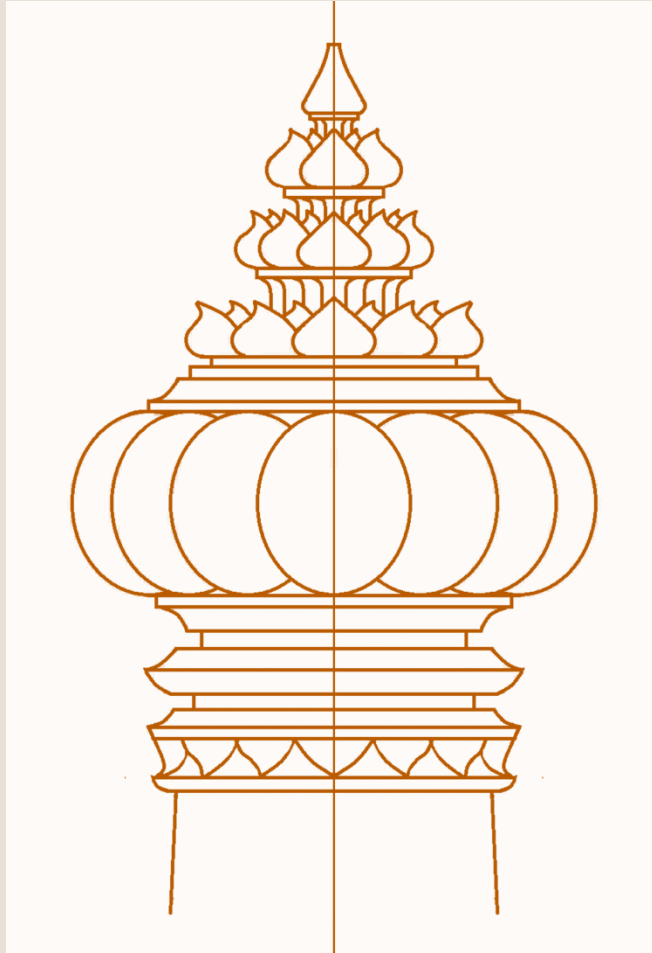
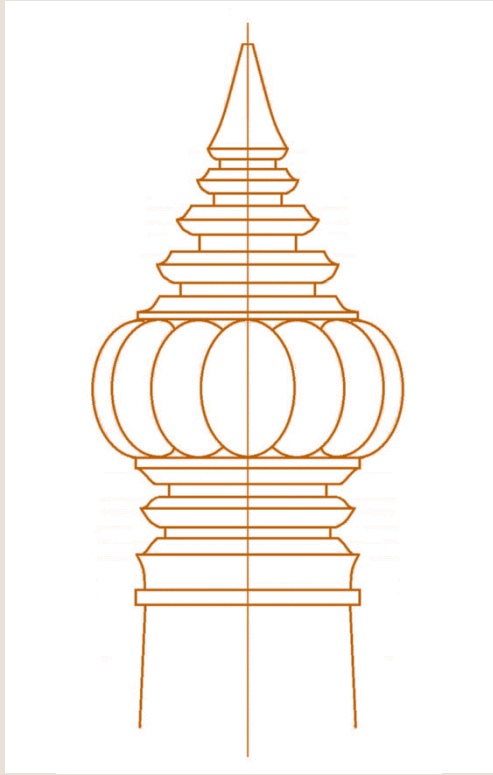
มี ๒ ลักษณะ คือ เส้ากลมกับเส้าเหลี่ยม แบ่งออกเป็น ๗ ชนิด คือ

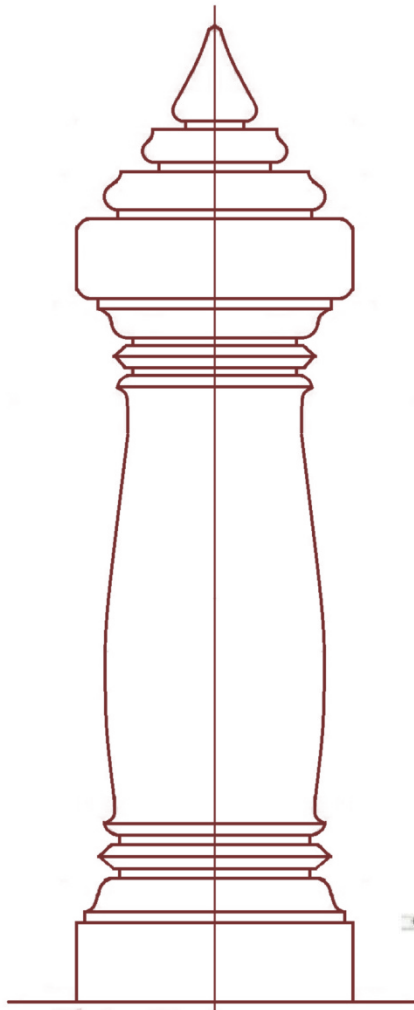
๑. เส้ากลมเป็นรูปทรงบัวอ่อนหรือดอกบัวตูม
๒. เส้ากลมเป็นรูปเส้าเม็ดที่ต่อปลี เรียก “เม็ดทรงมัทน์”
๓. เส้าเม็ดเป็นรูปสี่เหลี่ยม
๔. เส้าเม็ดเป็นรูปสี่เหลี่ยมต่อปลี เรียก “เม็ดทรงมัทน์”
๕. เส้าเม็ดตัดมุมเป็นรูปแปดเหลี่ยม
๖. เส้าเม็ดเป็นรูปย่อไม้แปด หรือตัดมุม
๗. เส้าเม็ดเป็นรูปย่อไม้สิบสอง

๑. เสากลมเป็นรูปทรงบัวอ่อนหรือดอกบัวตูม ส่วนมากใช้ทำด้วยไม้ มีตั้งแต่ขนาดเล็กสุด ขนาด ๓ - ๕ นิ้วไปจนถึง ๕ เมตร อาจทำเป็นเสาประกอบราวลูกกรง ลูกมะหวด จนถึงเสาสำหรับผูกช้างที่เรียกว่า “เสาดะลุง” หรือเป็นเสาป้ายวัดก็ได้ ฯลฯ ในปัจจุบันบนปลายเสาธงชาตินอกจากจะเป็นเม็ดน้ำค้างบางทีก็ใช้หัวเสาเม็ดรูปดอกบัวตูมเป็นปลายเสาก็มีมาก หัวเสาเม็ดนี้อาจคิดแบบได้หลายแบบมีการซ้อนชั้น ภายในทรงเป็นดอกบัวหรือลูกแก้วก็ได้

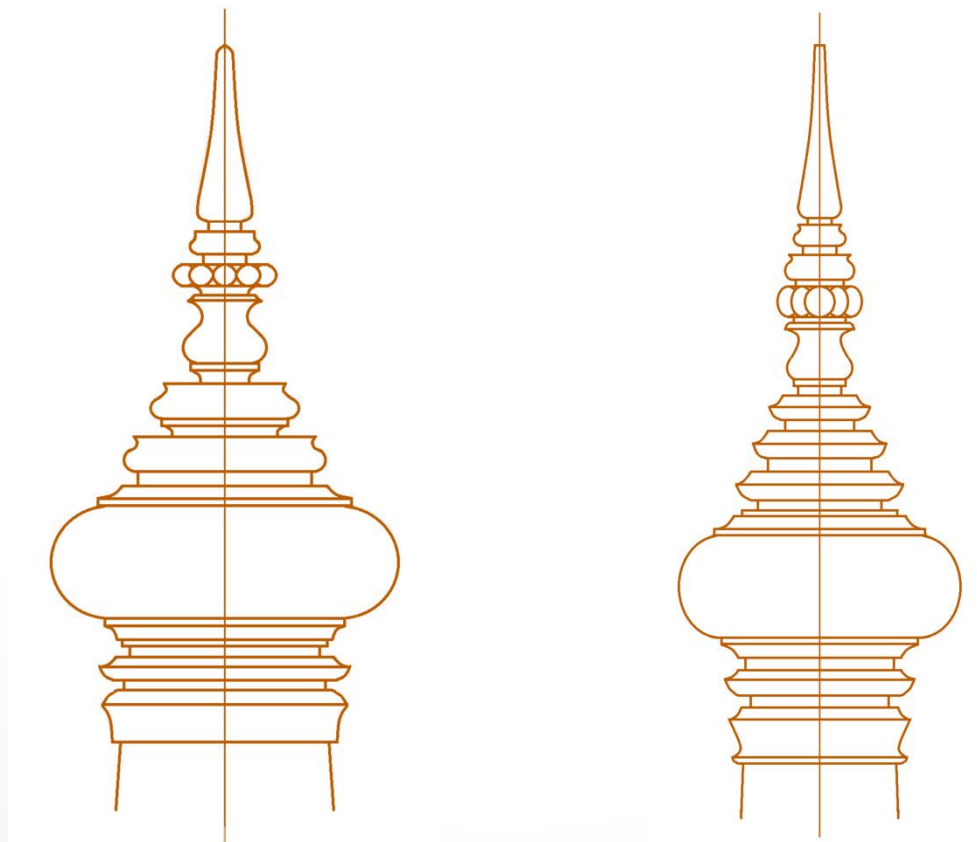

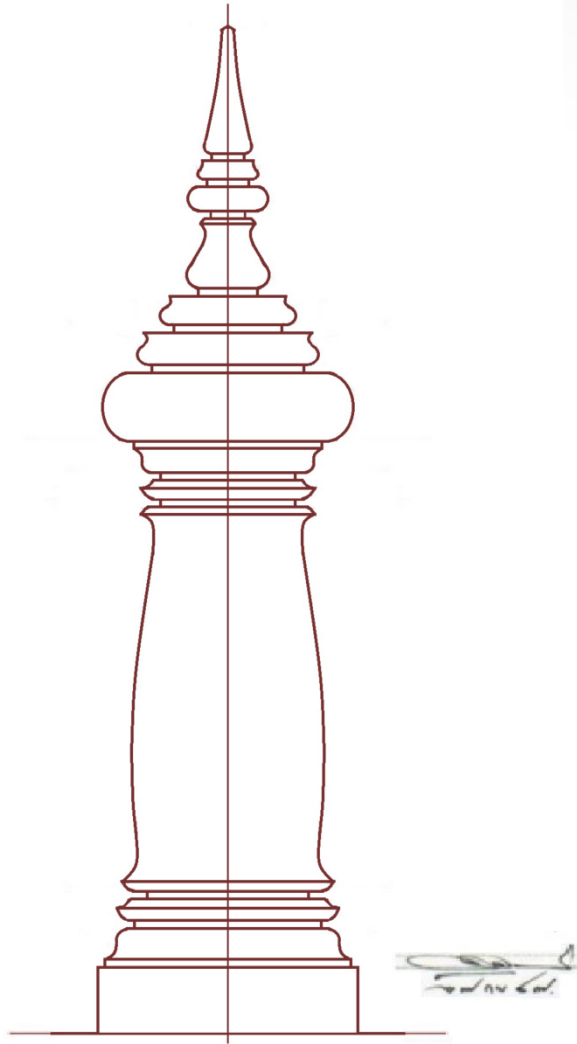
ผู้คัดลอก นายอำพล สัมมาวุฒิ

เสาเม็ดกลม เป็นรูปดอกบัวอ่อน
แบบจากเอกสารพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม โดยศาสตราจารย์ พระพรหมพิจิตร

๒. เสากลมเป็นรูปเสาเม็ดต่อปลี เรียก “เม็ดทรงมณฑ” ได้แก่ การเขียนในส่วนยอด โดยเพิ่มลูกแก้วบัวและปลียอดให้สูงขึ้นตามทรงของจอมแหอันเนื่องมาจากทรงของการเขียนมณฑป จึงเรียกว่า “ทรงมณฑ” คำว่า “มณฑ” มาจากคำว่า “มณฑป” นั้นเอง

เสากลมที่ต่อปลีเรียกเสาเม็ดทรงมณฑนี้ใช้สร้างด้วยไม้ ส่วนที่เป็นปลายเสาบางที่ก็ปิดทองเช่นเดียวกับข้อหนึ่ง แม้การประดิษฐ์ก็เช่นเดียวกัน

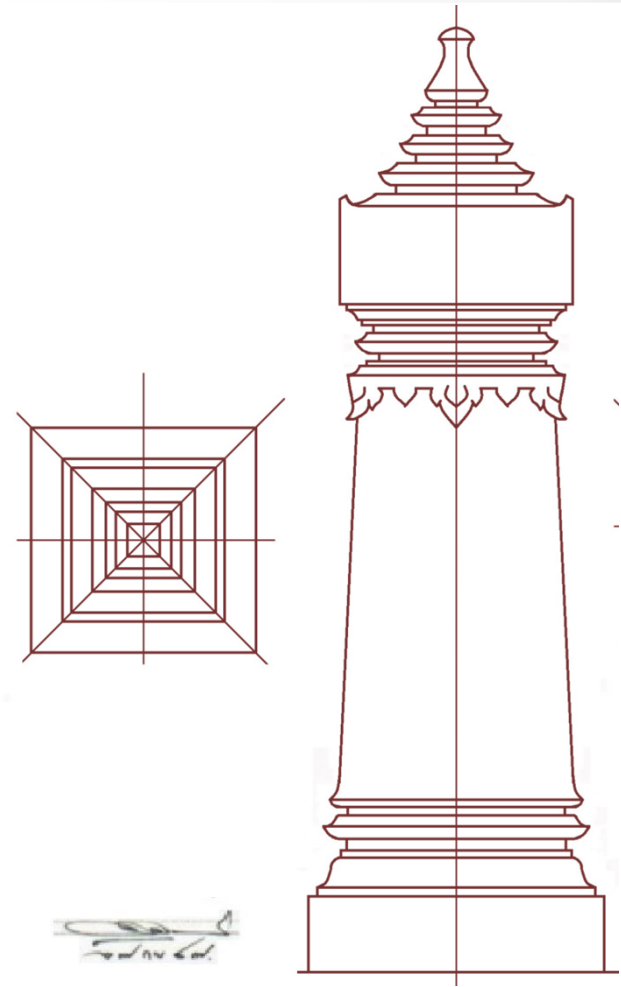
ผู้คัดลอก นายอำพล สัมมาวุฒิ

เสาเม็ดกลม เป็นรูปเสาเม็ดต่อป्ली เรียก “เม็ดทรงม้ณท์”
รูปจากเอกสารพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม โดยศาสตราจารย์ พระพรหมพิจิตร

๓. เสาเม็ดเป็นรูปสี่เหลี่ยม ลักษณะ

ของเสาเป็นเสาก่ออิฐถือปูน แผนผังของเสาเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ส่วนประกอบของปลายเสาหรือหัวเสานี้จะประดิษฐ์เป็นบัวซ้อนกันหรือลูกแก้วอกไก่ซ้อนกันก็ได้ แต่ทรงภายนอกก็คงเป็นลักษณะของดอกบัวตูมหรือดอกบัวอ่อนอยู่นั่นเอง

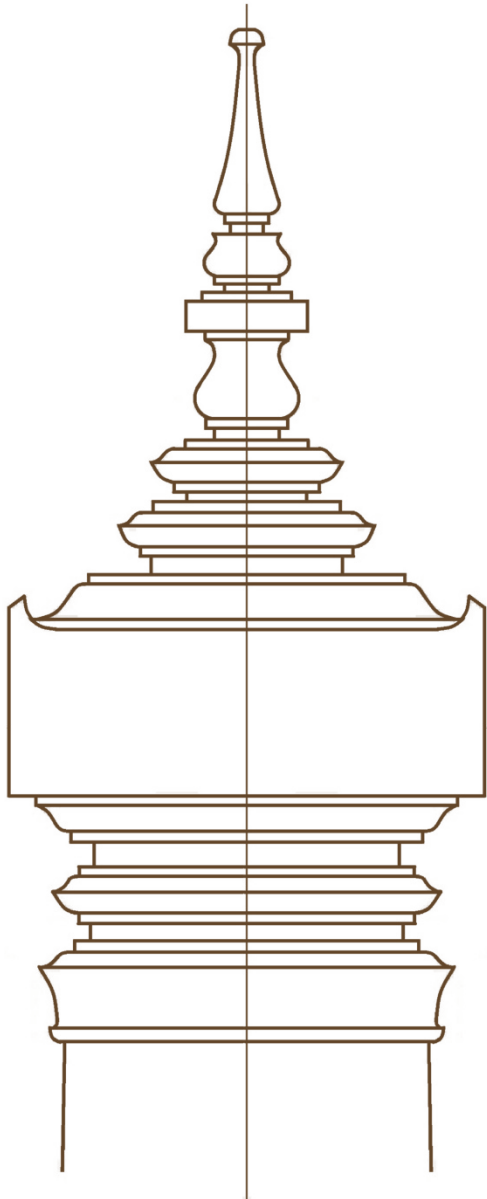
ใช้ประกอบสถาปัตยกรรมเป็นเสาของกำแพงแก้วหรือกำแพงพนักลูกกรง บันไดที่มีพลสิงห์ที่ระหว่างเสาต่อเสาหรือจากเสาลงมาจากชั้นไพที (ยกขึ้นสูงจากระดับดินเดิม) ถึงพื้นดินชั้นล่างหรือชั้นต่อชั้นที่มีการยกไพทีขึ้นหลายระดับ ถ้าเป็นเสาของกำแพงวัดก็ควรจะเป็นการก่อสร้างซึ่งมีความสูงของเสาขึ้นไปอีกประมาณ ๒ - ๓ เมตร ฯลฯ

ผู้คัดลอก นายอำพล สัมมาวุฒิ

เสาเม็ดสี่เหลี่ยม

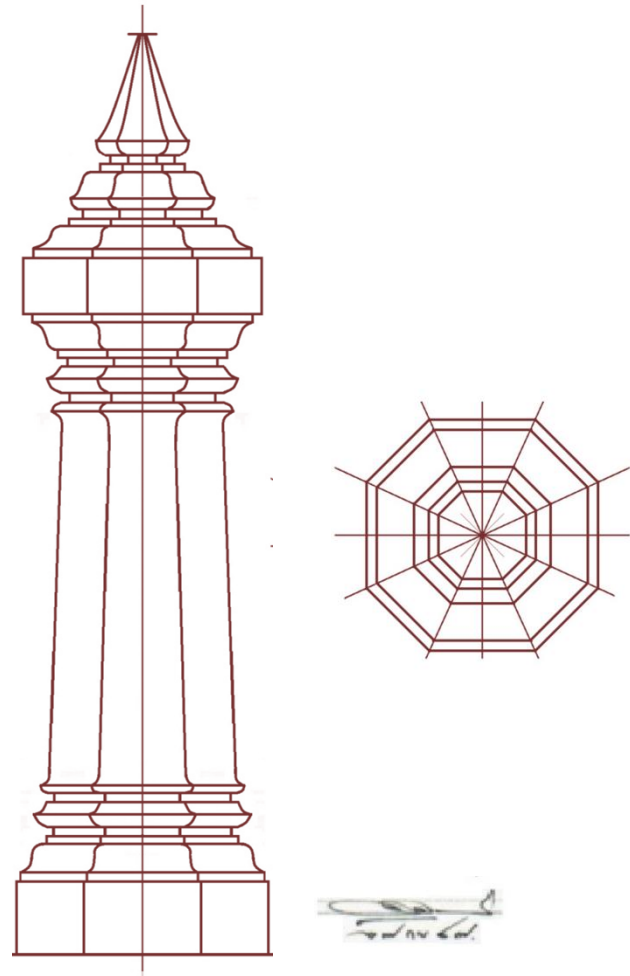
ออกแบบโดย นายอมร ศรีพจนารถ

๔. เสาเม็ดเป็นรูปสี่เหลี่ยม เรียก “เม็ดทรงมณฑป” เป็นการก่อสร้างโดยต่อส่วนยอดให้เข้าในทรงจอมแหเช่นเดียวกับเสาเม็ดกลมต่อปฐพี คือ เพิ่มลูกแก้ว บัว และปลัยยอด ที่มาก็อย่างเดียวกันการใช้งานก็เช่นเดียวกับข้อ ๓.

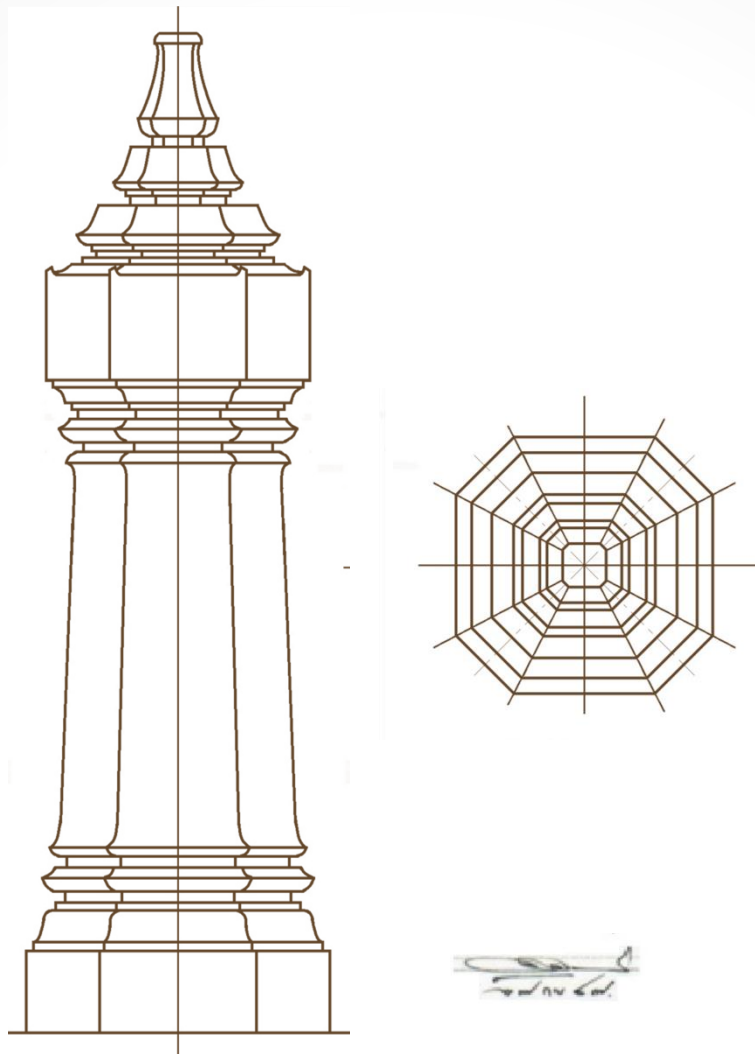
๕. เสาเม็ดตัดมุมเป็นรูปแปดเหลี่ยม

เป็นการก่อสร้างด้วยปูน แผ่นผังของเสาเป็นรูปแปดเหลี่ยมด้านเท่า ส่วนตรงปลายเสาสร้างโดยเข้าหามุมรัศมี คือ มีจุดศูนย์กลางกลางปลายเสาแล้วโยงเส้นรัศมีมาถึงหัวเสาที่เป็นกระพุ้งใหญ่ ส่วนประกอบของปลายเสาซึ่งอยู่ในทรงของดอกบัวตูมก็สุดแต่จะคิดประดิษฐ์เป็นบัวซ้อนกันหรือลูกแก้วออกไก็ก็ได้ ประโยชน์การใช้งานก็เห็นก็เหมือนกับข้อ ๓.

ผู้คัดลอก นายอำพล สัมมาวุฒิ

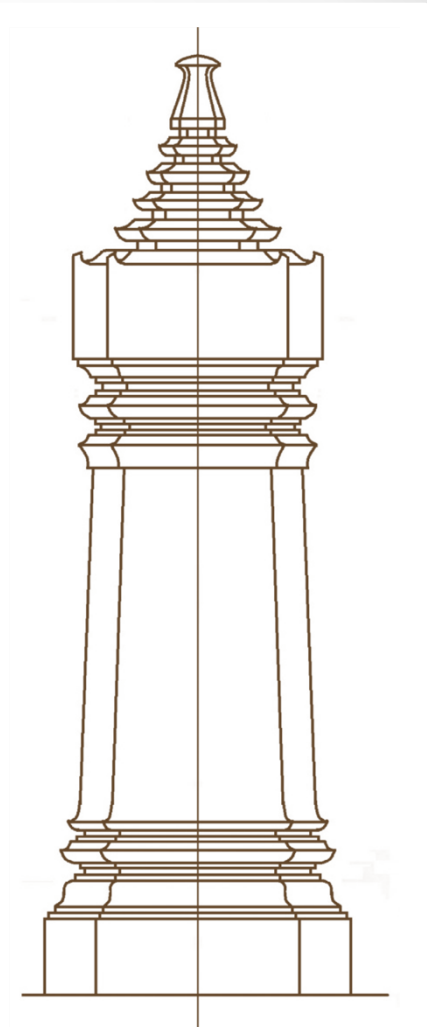
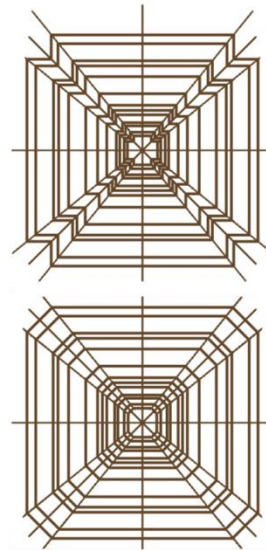
เสาเม็ด ตัดมุมเป็นรูปแปดเหลี่ยม
รูปจากเอกสารพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม โดยศาสตราจารย์ พระพรหมพิจิตร

ผู้คัดลอก นายอำพล สัมมาวุฒิ

เสามาเม็ด ตัดมุมเป็นรูปแปดเหลี่ยม
ออกแบบโดย นายอมร ศรีพจนารถ

๖. เสาเม็ดเป็นลูกย่อไม้แปด หรือ ตัดมุม เป็นเสาที่ก่อสร้างด้วยอิฐถือปูน การเขียนรูปด้านของการก่อสร้างเป็นลักษณะเดียวกันแต่การหาผังและเวลาสร้างจริงจะแตกต่างกัน คือ เป็นรูปเหมือนเสาสี่เหลี่ยมแต่ตัดมุมตรงทั้งสี่ กับอีกรูปหนึ่งจากมุมเดียวย่อเป็นมุมละสอง เรียกว่า “ย่อไม้แปด” ตามกรรมวิธีการสร้างย่อไม้ ส่วนที่ย่อเท่ากับส่วนที่ยืนและย่อตรงมุมเท่านั้น การใช้งานของเสานี้ก็เช่นเดียวกับข้อ ๓. การหาตรงส่วนปลายเสาก็เป็นการหาย่อมุมรัศมี แม้จะเป็นเสาตัดมุมก็เป็นตัดมุมรัศมีมีหลักเกณฑ์เดียวกัน

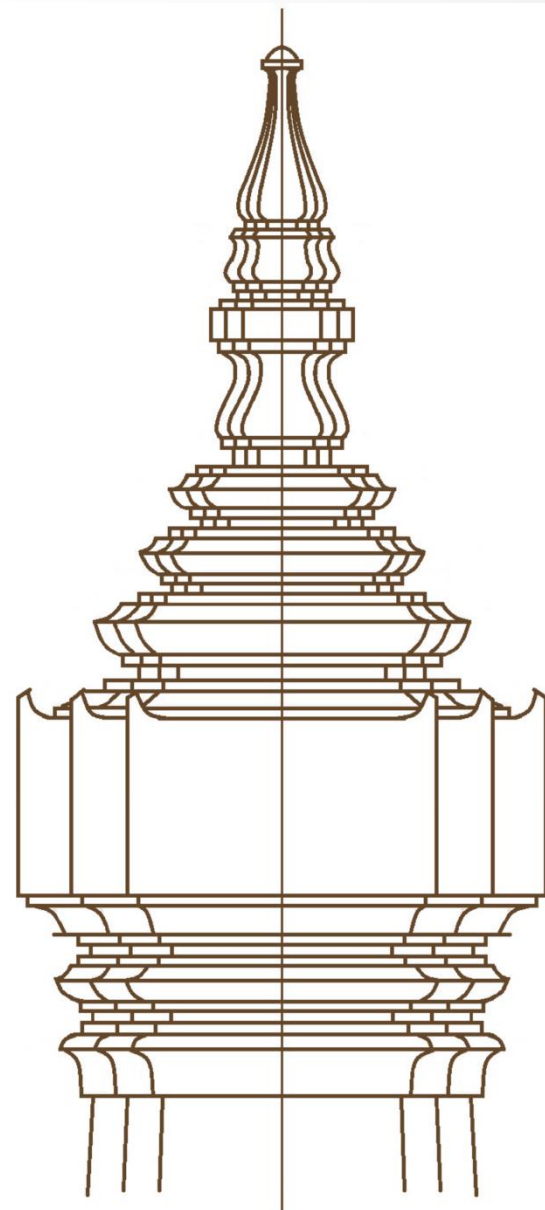

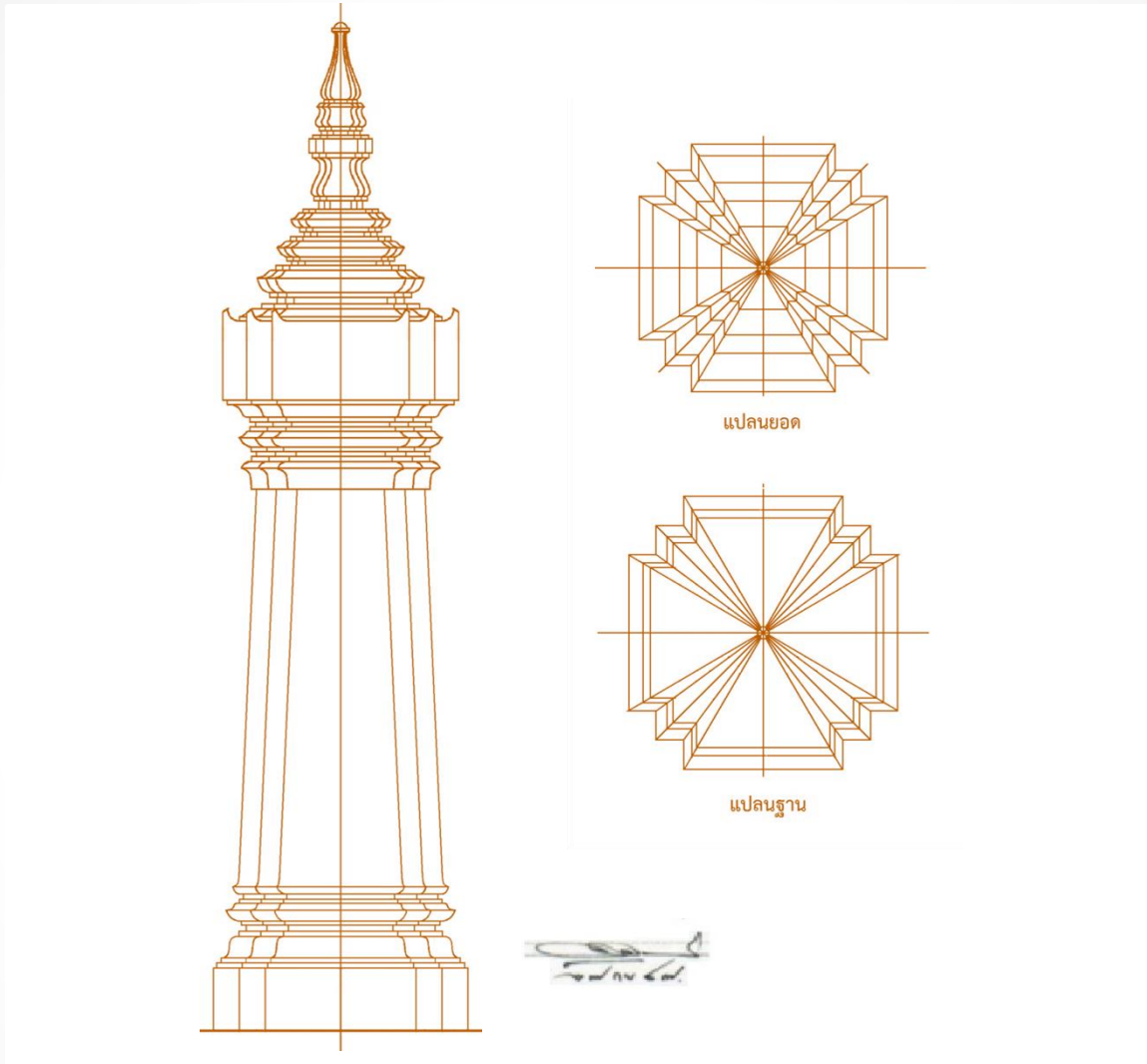
ผู้คัดลอก นายอำพล สัมมาวุฒิ

เสาเม็ด สี่เหลี่ยม ตัดมุมเป็นรูปแปดเหลี่ยม ย่อมุมไม้แปด
ออกแบบโดย นายอมร ศรีพจนารถ

๗. เสาเม็ดเป็นรูปย่อไม้สิบสอง เป็น การก่อสร้างด้วยอิฐถือปูน มีการย่อมุมละสาม เข้าหา มุมรัศมีเช่นเดียวกับการหามุมรัศมีของเสาย่อไม้แปด ในส่วนที่เป็นปลายเสาส่วนประกอบของเสาหัวเสา หรือปลายเสานี้จะเป็นบัวซ้อนกันหลายชั้นหรือ ลูกแก้วอกไก่ซ้อนกันหลายชั้นก็ได้ แต่คงอยู่ในทรง ของดอกบัวอ่อนหรือดอกบัวตูมอย่างเดิม การใช้งาน ก็เช่นเดียวกับข้อ ๓.

เสาเหลี่ยมที่เป็นเสาเม็ดทรงมณฑป ก็ เป็นเสาที่มีการไขหรือเสริมส่วนยอดเสาปลายเสาให้ มีความสูงขึ้นไปอยู่ในทรงของจอมแหและเข้าลักษณะ ของทรงมณฑป การใช้งานก็เช่นเดียวกันเสาเม็ดที่ อยู่ในทรงดอกบัวตูมที่มีได้ไขทรงขึ้นไป

ผู้คัดลอก นายอำพล สัมมาวุฒิ

เสาเม็ดสี่เหลี่ยมทรงมณฑลย่อมุมไม้สิบสอง
ออกแบบโดย นายอมร ศรีพจนารถ

สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร